

**РЕЛІГІЙНА СТРИЖНЕВА ОСНОВА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ:
ДУХОВНИЙ ПОШУК, НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД, ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ**

9. Сухомлинський В.О. *Особистість учителя, педагогічний колектив і всебічний розвиток вихованців*// В.О. Сухомлинський. *Вибрані твори: В 5 т.* – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 266.

10. Харченко І.А. *Сила педагогічного гумору* / І.А. Харченко // *Рідна школа.* – 1992. – № 2. – С. 41–45.

11. Ющак К. *Актуалізація професійно-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних спеціальностей в Польщі.* – *Теорія і практика: Научна монографія* / К. Ющак. – К.: К.СПД. – СО

Парашин К.С. – 72 с.

12. Якса Н.В. *Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: культурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: навчальний посібник* / Н.В. Якса. Житомир: ЖДУ імені І. Франка, 2007. – 312 с.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2013

УДК 37.017.93(477):008(477)

Зоряна Гнатів, кандидат філософських наук,
доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**РЕЛІГІЙНА СТРИЖНЕВА ОСНОВА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ:
ДУХОВНИЙ ПОШУК, НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД, ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ**

У вихованні молодого покоління велику роль відіграє релігійна традиція українського народу, яка, розкриваючи характер взаємозв'язків та взаємовідносин людини з Богом і Духовним світом, містить у собі стратегію виживання та сталої духовної еволюції людини і людства, що ґрунтується на вічних Божих заповідях Любові, Добра, Милосердя, Людяності. У статті висвітлюється релігійний світогляд українців у різних срізах соціокультурного буття з проєкцією на освітню та мистецьку практику.

Ключові слова: релігія, виховання, менталітет, суспільство, духовна спадщина, пісенні традиції, хорове мистецтво, педагогіка.

Літ. 14.

Зоряна Гнатив, кандидат философских наук,
доцент кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

**РЕЛИГИОЗНАЯ СТЕРЖНЕВАЯ ОСНОВА В УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЕ И ОБРАЗОВАНИИ:
ДУХОВНЫЙ ПОИСК, НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ, ФИЛОСОФСКАЯ ТРАДИЦИЯ**

В воспитании молодого поколения большую роль играет религиозная традиция украинского народа, которая, раскрывая характер взаимосвязей и взаимоотношений человека с Богом и Духовным миром, содержит в себе стратегию выживания и постоянной духовной эволюции человека и человечества, основанной на вечных Божьих заповедях Любви, Добра, Милосердия, Человечности. В статье освещается религиозное мировоззрение украинцев в различных срезях социокультурного бытия с проекцией на образовательную и творческую практику.

Ключевые слова: религия, воспитание, менталитет, общество, духовное наследие, песенные традиции, хоровое искусство, педагогика.

Zoryana Hnativ, Ph.D. (Philosophy) Docent of
of Methods of Musical Education and Conducting Department
Drohobych State Pedagogical University
by I. Franko

**RELIGIOUS IN UKRAINIAN CORE FOUNDATION OF CULTURE AND EDUCATION:
THE SPIRITUAL QUEST, THE NATIONAL EXPERIENCE, PHILOSOPHICAL TRADITIONS**

In the education of the younger generation plays an important role religious tradition of the Ukrainian people, revealing the nature of the interactions and relationships with God and the spiritual world, includes a survival strategy and sustainable human and spiritual evolution of humankind, based on the precepts of God's eternal love, kindness, mercy, humanity. The article highlights the religious worldview in different sections of Ukrainian socio-cultural life of the projection on the educational and artistic practice.

Keywords: religion, education, mentality, society, spiritual heritage, a tradition of song, choral art education.

Аналіз основних досліджень та мистецтво є різнобічним та глибоким. Публікацій. Вплив релігії на Прослідковуючи історіографію проблеми менталітет нації, її культуру, науку, етнопсихологічної детермінованості української

релігійності, є всі підстави констатувати наявність багатой історичної, філософської, мистецтвознавчої та культурологічної спадщини у цій сфері. Серед дослідників цієї тематики чільне місце посідають: П. Юркевич, Г. Сковорода О. Кульчицький, О. Онацький, Я. Ярема, В. Янів, І. Рибчин. У сучасних дослідників цікаві розробки з проблеми етнопсихології українців та української релігійності знаходимо у В. Бодак, А. Колодного та Л. Филипович, Т. Длінної та ін. У мистецтвознавстві дану проблему висвітлюють праці Л. Кияновської, А. Комісаренка, Ю. Медведика, О. Бенч-Шокало, І. Бермес, Г. Панкевич, та ін. З огляду на це, подаються тези науковців В. Скотного, М. Михальченка, І. Бермес, О. Фрайт та ін.

Виклад основного матеріалу. Перехідний стан сучасного українського суспільства та зміна світоглядно-мотиваційних засад людської свідомості вимагає всебічного розвитку духовно-соціальної сутності людини, створення необхідних умов для того, щоб вона у своєму житті реалізувала головне своє покликання – самопізнання. Така настанова свідомості спрямовує людину на пізнання духовної спадщини людства. Цей шлях поєднує загальнолюдське та індивідуальне, об'єктивне та суб'єктивне.

Збереження культурної спадщини, культурних традицій і досвіду минулих поколінь – єдино реальний шлях відродження нації, знаходження нею справжніх орієнтирів розвитку, його повернення у природне русло [10, 189].

Незважаючи на те, що людина живе в матеріальному світі, і мабуть має найбільше потреб в матеріальних речах, все ж таки духовні потреби та ідеали завжди залишаються вищими цінностями особистості. Релігійні морально-духовні настанови тисячоліттями скеровували напрям розвитку людства. Попри те, що в 35 статті Конституції України зазначено, що церква і громадські організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви, в деяких питаннях школа повинна співпрацювати з церквою, бо загальний гуманізм релігійного вчення – це складова нашої культури, а без знання Біблії багато творів як музичного, так і образотворчого мистецтва та літератури будуть незрозумілими.

Видатні вчені сучасності дедалі наполегливіше говорять про повернення до світорозуміння, закладеного в біблійному вченні. “Нині для забезпечення нормального людського життя, як ніколи необхідне повернення до втраченого впродовж минулого століття зв'язку наукового знання з релігійними, духовними і моральними цінностями. Саме освіта покликана нині стати об'єднавчим стрижнем, навколо якого й стане

можливим формування фундаментальних духовних цінностей людства. Адже саме освіта насамперед сприяє моральному і духовному вдосконаленню особистості” – зазначав В. Скотний [8, 255].

У визначеннях українських філософів, етнографів, культурологів минулого і сьогодення український народ як суб'єкт національної культури має характеристики глибокої релігійності, яка зумовлена передовсім його національним характером, ментальністю. Етнонаціональна специфіка релігійності українців визначається М. Костомаровим у праці “Дві руські народності” так: “В українців міцне почуття Божої всеприсутності, душевна скрута, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про божу волю над собою [2, 59]”. І. Мірчук відзначає перевагу в українців “почуття й панівну роль любові, що творять перехід до основного елементу українського світогляду – глибокої релігійності [5, 18]”.

Інакше підходив до проблеми української релігійності М. Шлемкевич, розглядаючи це питання у класичному трикутнику релігія-світогляд-мистецтво. На його думку, дух сучасного українця формували дві сили – світогляд і мистецтво. Дослідник писав: “Для свідомості народу завсіди велике значення має жива релігійність, і заспокоєння, що вона дає”. Специфіку релігійних пошуків українця М. Шлемкевич характеризував категорією “релігійна туга”, що спонукає до зближення з Богом: “В тій неокресленій тузі людини, що прагне вийти поза себе, поза своє тогочасне існування, корені релігійності. Кінець цієї мандрівки і спокій вона (людина) називає Богом [13, 99 – 110]”.

Релігія є “метафізикою народу” (А. Шопенгауер), тобто є його філософією як невід'ємним компонентом людського світогляду; це закон, який живе в нас, це мораль, звернена до пізнання Бога (Кант).

Поняття релігійності суб'єкта передбачає сакралізацію простору його культури. Це процес активного розширення функціонального впливу релігії, церкви на суспільство, залучення у сферу релігійного санкціонування свідомості, суспільних відносин та інститутів. В історичному контексті розвитку суспільства сакралізація супроводжувала становлення соціуму, формування його культури. Цей процес безпосередньо залежав від об'єктивної і суб'єктивної потреби в релігійному санкціонуванні, особливостей розвитку держави, від історичної ролі і місця церкви, релігії у житті конкретної країни. Нині, після радянського періоду примусового атеїзму, десакралізації різних сфер життя соціуму, звуження функціонального

просторудії релігії та її організації, спостерігається і зворотний процес – ресакралізація, особливо у країнах постсоціалістичного простору [11, 562].

Православна культурологія, як одна із теологічних культурологічних концепцій, ґрунтується на принципі, що культура виникла з релігійного культу. Культура пов'язана з культом предків, обрядами, міфами, традиціями. А тому усі складові культури, зокрема філософська думка, поезія, живопис, музика, архітектура тощо, в органічній цілісності перебувають у церковному культі. Диференціація форм і видів культури, на думку М. Бердяєва, приводить до втрати сакрального, розпаду релігійних і духовних основ. Православний філософ і богослов П. Флоренський доводив, що саме релігійний культ визначає естетичну спрямованість, пізнавальне значення та виховну роль духовних цінностей. Л. Карсавін підкреслював, що саме релігійність складає зміст культурно-історичного процесу, – бо вона забезпечує вирішення “основного завдання культури”, яке полягає у здобутті перемоги над забуттям і часом, над минулим і майбутнім, над смертю [3, 35 – 36].

У соціальних формах духовної культури (мораль, мистецтво, освіта, філософія тощо) концентрується досвід міжлюдського спілкування, взаємини з природою, раціональні і почуттєві способи освоєння світу. Українська культура як перехідна від традиційної до індустріальної проходить сьогодні свій шлях модернізації. Перехідне суспільство, як зазначає М. Михальченко, має свою специфіку, внутрішню динаміку, що дозволяє традиційному суспільству легше модернізуватися, аніж суспільствам з несталими історичними традиціями, з еkleктичною культурою і способом життя. Саме у таких суспільствах модернізація може легко зруйнувати сформовані у суспільстві принципи і норми соціальності та призвести до кризи структурного устрою, до дезінтеграції та хаосу. І тоді виникає проблема відродження моделей, що існували, і принципів соціальності, звичних соціальних інститутів і норм, щоб забезпечити життєздатність етносу і культури, суспільства в цілому [4, 61].

Таке бачення перехідного суспільства у модернізаційних процесах сьогодення вимагає бережливого ставлення до традиційного прояву релігійності українців – у повсякденні, побутовій культурі, мистецтві тощо.

Процес засвоєння національною культурою інтелектуальної продукції (індивідуальної чи колективної, “своїї” чи “чужої”) передбачає, перш за все, її здатності до пізнання-розуміння-осмислення як дієвої основи творення та

збереження власної самобутності. Українська культура у період колоніальної залежності мала штучно створені несприятливі умови для того, щоб філософське теоретичне знання було затребуване і “працювало” в часі своєї з'яви або на потребу часу. Наслідком цього маємо сьогодні інформаційну лакуну, запізніле заповнення якої не компенсує минулих втрат у розвитку культури та освіти.

Релігійно-духовна стрижнева основа була і залишається характерною рисою розвитку української культури, яка творилася на дивовижному природному і чистому об'єднанні християнської релігії, малярства, архітектури, музики.

Пісенна творчість українського народу, що складалася і збагачувалася протягом століть, є справжнім золотим фондом української музичної культури, одне із найцінніших духовних надбань народу.

Духовна музика є великим надбанням не тільки віруючих людей, хоча для них вона наповнена особливим змістом. Сьогодні до неї тягнуться люди різного віку, професій, вірувань. І це не тільки тому, що це красива музика – в ній заховане глибоке національне коріння, це живе джерело мудрості, духовності, моральності всіх часів і народів.

Ще в часи Середньовіччя видатні християнські теологи, філософи, письменники зверталися до біблійних текстів як джерела істинних знань. Наприклад, Квінт Тертуліан в своїх творах давав рекомендації віруючим громадянам в різних життєвих обставинах співати псалми. На його думку – музика уособлює естетичну моралізацію. Співаючи псалми віруючий досягав божественного екстазу і тим самим наближався до Бога і Христа. Аврелій Августин акцентує на функціональній ролі музичного феномену, як найсильнішого засобу максимально підсилити і донести божественні ідеї Святого Писання. На його думку, тільки християнська правильна музика здатна відволікати віруючого від життєвої суєти і аскетично замислитись над сутністю Бога. При цьому, важливе місце займає текст, на який написано музичний твір. Музика робить священний текст наглядним, алегоричним, вона дозволяє унаочнити трансцендентальний зміст молитви або псалмів.

Впродовж двох тисячоліть розвитку християнської церковно-музичної традиції сформувався величезний масив літургійної та паралітургійної музики.

Ще в X столітті, з часу, коли Київ стає центром духовних піснеспівів, по всій території Русі

розповсюджується українськими співаками київський знаменний розспів. Визначальний вплив мав партесний спів XVI – XVII століть, коли в церквах і монастирях виникають хоріві колективи, пишне і барвисте звучання яких протиставлялось хорівій та органній музиці католицьких костелів. Великий виховний вплив духовної музики продовжував зростати у XVIII – XIX століттях. Поряд з першим українським професійним композитором духовних піснеспівів Д. Бортнянським працювали А. Ведель та М. Березовський. Кінець XIX – початок XX століття українську музичну культуру збагатили кращими зразками духовної музики такі видатні композитори як М. Лисенко, П. Козицький, О. Кошиць, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко та ін. У II-й половині XX – на початку XXI століття українські композитори стали активно розробляти релігійно-духовну тематику. Серед широкого і різноманітного звертання таких авторів, як М. Скорик, Л. Дичко, В. Камінський, О. Козаренко, Є. Станкович, М. Ластовецький та багато інших до традиційних духовних жанрів виділяється інтерес до православної літургії.

Споконвіку традиційним і домінуючим видом музичної діяльності в Україні був хорівий спів. “Найпоширеніші форми побутування української народної і професійної музики XIX – початку XX століття – не інструментальні, а передусім вокально-хорові, починаючи від однієї з найбагатших у світі пісенної спадщини, церковно-хорової творчості, від партесного концерту – до найбільш різнопланових композицій, що виникали як інтерпретація поетичного слова видатних митців” [12, 3].

У музикознавчій літературі, присвяченій хоровому мистецтву, підкреслюються його пріоритети над іншими компонентами системи естетичного виховання, обумовлені сутнісними ознаками національної ментальності. Бо хорівий спів, як його характеризує І. Бермес, “...виступає, з одного боку, як природня потреба українців, а з іншого, – як формотворчий чинник їх національного характеру” [1, 5].

Сучасні дослідження стану українського шкільництва, зокрема в гуманітарній сфері, у здійсненні музично-естетичного навчання і виховання незаперечно доводять необхідність реформування української системи педагогічної освіти. Стало очевидним, що в сучасній соціально-педагогічній ситуації школі потрібні нові науково обґрунтовані концепції, парадигми та методики виховання, які зможуть забезпечити не лише підготовку учнів до життя в суспільстві з новим політичним і соціально-економічним устроєм, але

й відповідні духовні цінності майбутніх громадян, сумірні з побудовою розвинутого національного суспільства.

Незмінною є гуманістична, особистісно орієнтована направленість українського національного виховання. Тут виявляє себе особистісний, кордоцентричний, вимір виховання, що трактуємо як біблійний мотив у вихованні як реальному процесі та соціальному інституті, оскільки ототожнює особистість із “серцем” і “душею”.

В українській педагогічній кордоцентричній концепції (Г. Сковорода, К. Ушинський, П. Юркевич) поняття виховання ідентичне поняттям самовиховання та самопізнання, а мета виховання полягає у навчанні людини уникати дисгармонії з собою і світом, вибирати добро, любов до якого закладена у ній з народження, у розвитку і вихованні Людини в людині.

Основою педагогічних поглядів Г. Сковороди є Біблія і віра в Христа, а також принцип калокагатії, коли “користь з красою, краса ж з користю нероздільні... Вона називається... життя, живе й вічно плінне джерело [7, 102]”.

Біблійний мотив Страху Божого у межах досліджуваної кордоцентрично зорієнтованої концепції виховання у Г. Сковороди, К. Ушинського, П. Юркевича присутній як вимір виховання. Страх Божий, за Г. Сковородою, є “внутрішнє свідчення про сина Його... коли хто вірує... має Страх Божий всередині... [7, 373]”, “духом Божим в людині” і присутність якого “возвеселить серце” [6, 345]. Концепт Страху Божого присутній також у системі педагогічних поглядів П. Юркевича: “Бійся Бога і зберігай усі заповіді Його, адже у цьому є вся людина [14, 26]”.

Страх Божий у П. Юркевича має морально-етичне навантаження, передбачає любов і відповідальність людини щодо себе та оточуючого світу як творіння Божого. К. Ушинський називає “голосом Божим” совість, яка є основою моральності і людяності людини. Саме в такому сенсі він трактує педагогічне значення біблійного вислову “Страх Божий є початком премудрості [9, 359]”.

Отже, українська педагогіка в минулому і сьогодні є “дитиноцентричною”, особистісно орієнтованою. У сучасній українській педагогіці ідеї особистісно орієнтованого виховання є домінуючими. В оперті на педагогічну спадщину Києворуської доби, козацьку педагогіку, педагогічні твори Г. Сковороди, П. Юркевича, К. Ушинського, С. Русової, В. Сухомлинського та інших особистісний вимір системи виховання, в основу якого покладено настанови “філософії

серця”, декларується у працях В. Кременя, В. Скотного, Н. Скотної, І. Беха, О. Вишневецького, О. Сухомлинської та інших.

Висновки. Отже, лінійне, безперервне, міжпоколіннєве засвоєння культурою інтелектуально-духовної спадщини в часі її з’яви творить в ній специфічну, національно-забарвлену світоглядно-ментальну традицію, в якій, при потребі, кожне із наступних поколінь знайде “Відповідь” на “Виклик”. Викликом українського сьогодення є прагнення відтворити весь світ української духовності в цілісності світоглядно-ментальної традиції та екзистенційному вимірі її творця і носія – окремо взятої людини та спільноти.

1. Бермес І. Еволюція хорového руху на Дрогобиччині в контексті розвитку культури Галичини (від “весни народів” до 1942 року). – Дрогобич: Коло, 2002. – С. 5.

2. Костомаров Н.И. Две русские народности / Н.И. Костомаров [обработ. текста и ред. А.П. Ковалевой, авт. пред. В.А. Дорошенко]. – Киев-Харьков: Майдан, 1991. – 72 с.

3. Культурология. Краткий тематический словарь – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 192 с.

4. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко – Дрогобич-Київ: “Відродження”, 2004. – 488 с.

5. Мірчук І. Світогляд українського народу:

спроба характеристики / І. Мірчук. – Прага, 1942. – 21 с.

6. Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Г. Сковорода. – Т. 1. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – 528 с.

7. Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Г. Сковорода. – Т. 2. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – 480 с.

8. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – 288 с.

9. Ушинский К. Материалы к третьему тому “Педагогической антропологии” // К.Д. Ушинский. Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 10. – Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. – 666 с.

10. Феномен нації: основи життєдіяльності; [за ред. Б.В. Попова.] – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 264 с.

11. Філософський енциклопедичний словник [редкол.: В.І. Шинкарук (голова), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін.]. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

12. Фрайт О. Фольклорні мотиви в музичних творах для дітей // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 1 – 70.

13. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К.: Фенікс, 1992. – 158 с.

14. Юркевич П.Д. Курс общей педагогики с приложениями / П. Юркевич. – М.: Б. И., 1869. – 404 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013

21 вересня 2013 року

Різдво Пресвятої Богородиці

21 вересня за церковним календарем – Різдво Пресвятої Богородиці. Це дванадцяте свято, яке відкриває річний цикл. Його відзначають з IV ст. За переказом, Богородиця наслідувала високе походження як з боку батька, так і з боку матері. Батько Діви Марії, Іоаким, походив з царського роду, від коліна Іудового, від дому Давидового, до нащадків якого відносилось біблійне пророцтво про народження Месії. Її мати, Анна, походила з високого священицького роду і вела родовід від коліна Левинового, від дому Ааронового.

Народження Богородиці було першим чудом у ланцюзі подій, пов’язаних з історією спасіння світу. Довгий час Іоаким та Анна були бездітними, а це вважалося у іудеїв великим нещастям, що послане Богом за гріхи. І бездітних зневажали, як таких, що несуть покарання за тяжкі гріхи, їх обмежували навіть у багатьох громадських справах.

З цим святом пов’язані прислів’я:

Прийшла Перша Пречиста – одягла природа намисто, прийшла Друга Пречиста – взяла қомара нечиста, а прийшла Третя Пречиста – стала діврова безлиста. Прийшла Пречиста – на дереві чисто, а прийде Поқрова – на дереві голо.

